

ISSN: 2181-9416

YURIST AXBOROTNOMASI

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

HUQUQIY, IJTIMOY, ILMIY-AMALIY JURNAL

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

TURDIYEV Bobir Sobirovich

Huquqni muhofaza qilish akademiyasi katta prokurori

E-mail: bobir.turdiyev.uz@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0009-0004-4253-2985>

SHOVQIN VA INSONNING QULAY ATROF-MUHITGA BO'LGAN HUQUQI

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования): TURDIYEV B.S. Shovqin va insonning qulay atrof-muhitga bo'lgan huquqi // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 4 (2024) B. 32–41.

 4 (2025) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2025-2-15>

ANNOTATSIYA

Shovqin insonning hayot sifati va salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan jiddiy muammodir. Tadqiqotlarga ko'ra 10-15 foiz insonlar shovqinga yuqori sezgir bo'lib, bu stress, uyqu buzilishi va eshitish qobiliyatini yo'qotish kabi turli kasalliklarga olib kelishi mumkin. Atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha Yevropa agentligi shovqinni havoning ifloslanishidan keyingi ikkinchi muhim ekologik muammo sifatida ta'kidlaydi. Qulay atrof-muhitga bo'lgan huquq nafaqat toza havo, suv va oziq-ovqatga ega bo'lishni, balki shovqinni samarali nazorat qilishni ham o'z ichiga oladi. Ushbu maqolada shovqin, uning salbiy oqibatlari va uni yumshatish choralari bilan bog'liq milliy va xalqaro standartlar, xorijiy davlatlar qonunchiligi va amaliyoti ko'rib chiqiladi. Qulay va shovqinsiz atrof-muhitni ta'minlash uchun huquqiy va institutsional mexanizmlarni yaratish muhimligi ta'kidlanadi. Maqola shovqin monitoringi milliy tizimini yaratish, shovqin ma'lumotlariga kirishni yaxshilash, shovqinning ta'sir qilish vaqti bo'yicha me'yoriy hujjatlar va standartlardagi qarama-qarshiliklarni bartaraf etish, shuningdek, transport va qurilish kabi sohalarda shovqin me'yorlariga rioya qilishga oid tashabbuslarni ilgari suradi.

Kalit so'zlar: shovqin bilan ifloslanish, qulay atrof-muhitga bo'lgan huquq, sog'liq-salomatlik, shovqin nazorati, shovqin standartlari, shovqinsiz muhit, shovqinni o'lchash tizimi, barqaror rivojlanish.

ТУРДИЕВ Бобир Собирович

Старший прокурор Правоохранительной академии

Республики Узбекистан

E-mail: bobir.turdiyev.uz@gmail.com

ШУМ И ПРАВО ЧЕЛОВЕКА НА БЛАГОПРИЯТНУЮ ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ

АННОТАЦИЯ

Шум является значимой проблемой, оказывающей влияние на качество жизни и здоровье человека. Исследования показывают, что 10-15% людей имеют повышенную чувствительность к шуму, что может приводить к различным заболеваниям, таким как стресс, расстройства сна и потеря слуха. Европейское агентство по охране окружающей среды выделяет шум как вторую по важности экологическую проблему после загрязнения воздуха. Право на благоприятную окружающую среду включает не только доступ к чистому воздуху, воде и пище, но и необходимость внедрения эффективных мер контроля шума. В данной статье рассматриваются национальные и международные стандарты, нормативные акты и практики зарубежных стран, связанные с шумом, его негативными последствиями и мерами по его снижению. Подчеркивается важность создания правовых и институциональных механизмов для обеспечения здоровой и безшумной окружающей среды. Статья поддерживает инициативу по созданию национальной системы мониторинга шума, улучшению доступа к данным о шуме, устранению противоречий в нормативных актах

и стандартах по времени воздействия шума, а также соблюдению норм шума в таких ключевых секторах, как транспорт и строительство.

Ключевые слова: загрязнение шумом, права на благоприятную окружающую среду, воздействие на здоровье, контроль шума, шумовые стандарты, безшумная среда, система измерения шума, устойчивое развитие.

BOBIR Turdiev

Senior prosecutor,
Law Enforcement Academy of the
Republic of Uzbekistan
E-mail: bobir.turdiev.uz@gmail.com

NOISE AND THE RIGHT TO A HEALTHY ENVIRONMENT

ANNOTATION

Noise pollution is a significant issue affecting the quality of life and human health. Studies show that 10-15% of individuals are sensitive to noise, leading to a range of health issues such as stress, sleep disorders, and hearing loss. The European Environment Agency has identified noise as the second most pressing environmental concern, after air pollution. The right to a healthy environment encompasses not only access to clean air, water, and food, but also effective noise control measures. This paper explores national and international legal frameworks, regulations, and practices in foreign countries concerning noise pollution, its harmful effects, and the strategies for mitigating it. It emphasizes the need for legal and institutional frameworks to guarantee a healthy, noise-free environment. The article advocates for the establishment of a nationwide noise monitoring system, improving access to noise data, harmonizing noise-free time regulations in national legislation and standards, and enforcing noise control measures in key sectors such as transportation and construction.

Keywords: noise pollution, environmental rights, health impacts, noise control, noise standards, legal framework, noise-free environment, noise measurement system, sustainable development.

Ma'lumotlarga ko'ra, 10-15% insonlar shovqinga sezgir hisoblanadi [1]. Shovqin natijasida insonning dam olishga bo'lgan huquqlari buzilishi, ruhiy va jismoniy salomatligi bilan muammolar yuzaga kelishi mumkin. Yevropa Atrof-muhit muhofazasi tashkilotiga ko'ra mintaqada havo ifloslanishidan keyin ikkinchi eng katta muammo shovqin hisoblanadi [2] Shovqin hayot sifati pasayishiga olib kelib, surunkali baland shovqin ta'siriga qolish salomatlik bilan bog'liq turli muammolarni, xususan stress darajasi ortishi, uyqu sifati buzilishi, eshitish qobiliyati pasayishi kabi sog'liq bilan bog'liq muammolarni yuzaga keltiradi. Shovqin darajasini pasaytirish, ayniqsa shahar muhitida, insonning jismoniy va ruhiy salomatligi hamda ijtimoiy farovonligini yaxshilaydi [3].

Toza havo, xavfsiz va yetarli suv hamda sanitariya, sog'lom va barqaror oziq-ovqat, yashash, ishlash va dam olish uchun zararli ta'sirdan xoli muhit, sog'lom ekotizim va bioxilmaxillik qulay atrof-muhitga bo'lgan huquqning moddiy tarkibini tashkil etadi [4]. Jahon sog'liqni saqlash tashkilotiga ko'ra qulay atrof-muhit huquqining moddiy elementlari qatoriga shovqin ham kiritilgan [5].

Atrof-muhit bilan bog'liq bo'lgan masalalar bo'yicha qarorlar qabul qilish jarayonida jamoatchilikning axborot olish imkoniyati, ishtiroki va odil sudlovga erishish imkoniyati to'g'risidagi Orxus konvensiyasida (1998-yil) ekologik axborot deganda atrof-muhit elementlariga ta'sir qiluvchi yoki ta'sir qilishi mumkin bo'lgan holatlar, moddalar, energiya, shu jumladan shovqin va boshqa ma'lumotlar tushunilishi ko'rsatilgan. Konvensiya atrof-muhit bo'yicha ma'lumotlarni oshkor qilishni talab qilib, shaxsning qulay atrof-muhitga bo'lgan huquqlarini ta'minlash uchun davlatlar oldida fuqarolarni atrof-muhitga oid axborot bilan ta'minlash majburiyatini yuklaydi.

Adabiyotlar tahlili. Bir qator tadqiqotlar shovqinga oid huquqiy me'yorlar va qonunchilik, milliy va xalqaro standartlarni tahlil qiladi [3]. Jumladan, shovqin insonning qulay atrof-muhit huquqi

buzilishi sababi hisoblanishi, shovqin muammosi hal etilmasa, qulay atrof muhit huquqini amalga oshirish muammoligicha qolishi qayd etilgan [6]. Tadqiqotlar muammoni hal etish bo'yicha asosiy vakolatli shaxslar va manfaatdor tomonlarni aniqlash uchun huquqiy va institutsional tizimni tahlil qilib, muammoni hal etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqqanligini ko'rish mumkin [6]. Jumladan, yo'l infratuzilmasi, rivojlanish dasturlari shovqin darajasi va ta'sirini baholash, shaharsozlik rejalashtirish va qarorlar qabul qilishda shovqin xaritasini shakllantirish muhim vosita sifatida qayd etilgan [7].

Boshqa bir tadqiqotda shovqin muammosini hal etish bo'yicha ma'muriy, odil sudlov, qonunchilik, jamoatchilik bilan hamkorlik va xalqaro hamkorlikka oid choralar taklif etilgan [8]. Xususan, ma'muriy choralar rejalashtirish, siyosatni ishlab chiqish va qonunchilikni tatbiq etish, shovqin manbalarini (sanoat komplekslari, avtomagistral, temir yo'l aeroport) aholidan imkon qadar uzoqroqda joylashtirish hamda shovqinni pasaytirish va yumshatish choralari orqali shovqinni nazorat qilishni nazarda tutadi. Huquqiy choralar vakolatli markaziy va hududiy davlat organlarini belgilash, shovqin me'yorlari, tegishli vaqt oraliqlarida ruxsat etilgan normalar, ma'muriy shikoyat mexanizmlari va maxsus yoki ixtisoslashgan sudlarni tashkil etishni nazarda tutadi [8]. Jamoatchilik bilan hamkorlik yo'nalishida bu shovqinning salbiy ta'siri haqida fuqarolar xabardorligi va bilimini oshirish, fuqarolarga shovqinni nazorat qilish uchun huquqiy va boshqa choralarga murojaat qilish imkoniyatini taqdim etish, atrof-muhit muhofazasiga fuqarolarni ta'lim va jamoat birlashmalari orqali keng jalb etish, atrof-muhit muhofazasiga oid jamoat birlashmalarini qo'llab-quvvatlash va moliyalashtirishni nazarda tutadi [8].

Jahon sog'liqni saqlash tashkilotining Salomatlik va atrof-muhitga oid tavsiyalar to'plamida shovqin bo'yicha choralar yo'l infrastrukturasi, shinalar, transport oqimini kamaytirish va yuk mashinalar harakatini cheklash, shovqin kamaytirish uchun to'siqlar barpo etish, yashash mavzellarida va uylarning bir tarafida tinch zonalarni loyihalash va ta'minlash, o'yin-kulgiga mo'ljallangan tadbir va binolar (konsert, klub, barlarda) uchun shovqin darajasini cheklashga (15 daqiqa o'rtachasi 100 dB(A)) oid chora-tadbirlarni nazarda tutadi [5].

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti tomonidan Yevropa mintaqasi uchun ishlab chiqilgan standartlarda avtomobil va temir yo'l hamda korxonalardan chiqadigan va bino fasadiga shovqin yuklamasi darajasi kunduzi 53 dB Lden va kechqurun 45 dB Lnight, temir yo'l uchun 54 dB Lden va 44 dB Lnight, aviatsiya uchun 45 dB Lden va 40 dB Lnight, havo turbinasi uchun 45 dB Lden etib belgilangan [9].

Yevropa Ittifoqi shovqinni tartibga solishga oid 2002/49/EC direktivasida a'zo davlatlarni 100 000 dan ko'p aholi yashaydigan massivlar, asosiy yo'llar (yillik avtomashina qatnovi 3 mln. va undan yuqori) va katta aeroportlarga (yillik 50 000 va undan yuqori uchish yoki qo'nish) oid shovqin xaritasi va uni boshqarish harakatlar dasturini har 5 yilda tayyorlash va chop etishni talab etadi [10]. Harakatlar dasturi eng kamida quyidagi talablarga javob berishi kerak: har bir obyekt, shovqin manbalari, mas'ul organ, belgilangan cheklov yoki me'yorlar, shovqinni xaritalashtirish natijalari, shovqin salbiy ta'sir qiladigan fuqarolar taxminiy soni, aniqlangan muammolar va ularni hal etishga oid choralar, o'tkazilgan jamoatchilik maslahatlashuvlari, yaqin va uzoq istiqbolga mo'ljallangan strategiya, moliyaviy xarajatlar, dastur amalga oshirilishi va natijalarini baholash. Dastur transport qatnovi, yerdan foydalanishni rejalashtirish, shovqin manbalariga oid texnik choralar, past shovqinli manbalarni tanlash, iqtisodiy, rag'batlantirish yoki tartibga solishga oid choralarni nazarda tutishi mumkin [10]. Shuningdek, Yevropa Ittifoqida avtotransport shovqinini pasaytirish uchun past tovush chiqaradigan shinalardan foydalanish va shinalar markirovkasiga oid talablar ham belgilanganligini ko'rish mumkin [11].

Niderlandiyada sog'lom yashash muhiti uchun eng asosiy 10 ta tamoyil (qadriyat)lar belgilangan bo'lib, ular qulay muhit va xulq-atvorni shakllantirish orqali qulay atrof-muhit huquqini amalga oshirish va ta'minlashga qaratilgan. Bunda shovqindan xoli muhit deganda kamida binoning bir tarafida, shovqindan xoli tarafda yotoqxonalarini joylashtirish va shu taraf tashqarisida tijoriy obyektlarni, konditsioner va havo ventilyatsiyasi tizimlarini joylashtirmaslikni nazarda tutadi [12].

Shuningdek, Niderlandiyada insonning qulay-atrof muhitga bo'lgan huquqi havo, suv sifati, shovqin va boshqa manbalarga oid minimal chegaraviy me'yorlarni belgilash orqali amalga oshiriladi. Xususan, "Atrof-muhit to'g'risida"gi Qonunda atrof-muhit sifati ko'rsatkichlari qulay atrof-muhit sifati ta'minlash uchun o'lchab bo'ladigan qiymatlarda ifodalanib, shovqin darajasi atrof-muhit sifati ko'rsatkichlari qatoriga kiradi [13]. Bunda sanoat korxonalari, avtomobil yo'llari va temir yo'llardan chiqadigan shovqin darajasining eng yuqori chegarasi qonunchilik bilan belgilanib, unga rioya etilishi doimiy monitoring qilinadi, o'lchanadi va shovqin darajasi reestrda qayd qilib boriladi.

Bunda avtomobil va temir yo'ldan chiqadigan shovqin darajasi 2013-yildan beri monitoring qilinib, o'lchab kelinadi va o'lchash majburiy hisoblanadi. Rasmiy o'lchov stansiyalardan tashqari, fuqarolar va tashkilotlar tomonidan havo, suv, shovqin darajasini o'lchash uchun **Samen Meten** (<https://www.samenmeten.nl/>) platformasi tashkil etilgan.

Ayni paytda, shovqinga sezgir binolarga ta'sir etishi mumkin bo'lgan shovqin darajasi chegarasi belgilangan. Jumladan, uzoq muddatli ruxsat etilgan standart shovqin darajasi soat 07.00-19.00 gacha 50 dB(A), 19.00-23.00 oralig'ida 45 dB(A), 23.00-07.00 oralig'ida 40 dB(A) ruxsat berilgan. Shovqinga oid normativlarda avtomobil va temir yo'l hamda korxonalardan chiqadigan va bino fasadiga shovqin yuklamasi darajasi ham belgilangan. Shovqinga sezgir binolar ichidagi shovqinga yuqori darajada sezgir joylar (xonalar) uchun ruxsat etilgan uzoq muddatli shovqin darajasi tegishlicha 35, 30, 25 dB(A) etib belgilangan. Transportdan chiqadigan standart shovqin darajasi 19.00-07.00 oralig'ida 70 dB(A), shovqinga yuqori darajada sezgir joylar (xonalar) uchun esa 55 dB(A) deb belgilangan [14]. Hujjat bilan ayrim joylar, asosan qishloq joylar tinch-osuda hududlar sifatida belgilanishi mumkin.

Shuningdek, tijoriy qurilish va buzish ishlarini amalga oshirishda shovqin me'yorlari belgilangan. Bunda qurilish va buzish ishlari dushanba-shanba kunlari soat 07.00 dan 19.00 ga qadar olib borilishi va shovqin darajasidan kelib chiqib, uning ruxsat etilgan davomiyligi (muddatlari) belgilangan. Jumladan, shovqinga sezgir joylarda – turar-joylar, sog'liqni saqlash, maktabgacha va ta'lim muassasalari chegarasida 80 dB(A)dan baland shovqinga ruxsat berilmagan bo'lsa, 65 dan 70 dB(A)gacha shovqinga 15 kungacha, 60-64 dB(A) shovqinga 30 kungacha ruxsat berilgan. Hujjatda yuqoridagi kabi vibratsiya darajasi, mobil maydalagich (drobilka) shovqiniga oid normativ chegaralar ham belgilangan [15].

Janubiy Koreyada "Ekologik siyosat to'g'risida"gi asosiy Qonunda havo, suv, tuproq, dengiz, sun'iy yorug'likdan ifloslanish, shovqin, vibratsiya, qo'lansa hid, quyosh nurlarini to'sib qo'yish atrof-muhit ifloslanishi ekanligi qayd etilgan [16]. Yuqoridagi konstitutsiyaviy huquqni amalga oshirish uchun davlat boshqaruvi va mahalliy davlat hokimiyati organlari, biznes sub'yektlar va fuqarolar zimmasiga muayyan majburiyatlar yuklangan. Qonun biznes sub'yektlar zimmasiga ixtiyoriy ravishda ekologik ifloslanish va zararlanishning oldini olish choralarini ko'rish, davlat bilan ekologiya muhofazasiga oid siyosatni amalga oshirishda ishtirok etish va hamkorlik qilish majburiyatini yuklagan.

Maktab salomatligi qonuni esa o'quvchi, o'qituvchi va xodimlar salomatligini muhofaza qilish uchun sanitariya, ventilyatsiya, yorug'lik, shovqin, chang, havo ifloslanishining oldini olish choralarini ko'rish, maktablarda har yarim yilda qulay atrof-muhit sifati kamida bir marta tekshirish, har bir sinf xonada havo tozalaydigan va uning sifati o'lchaydigan qurilmalar o'rnatish, sanitariya

holatiga oid o'tkazilgan tekshiruvlar natijalarini maktab saytida yoki vazirlik saytida jamoatchilik uchun ochiqlash ko'rsatilgan [17]. Koreyadagi maktablarni tanlanma asosida o'rganish natijasida, maktabdagi har bir auditoriya, xona va boshqa yordamchi xonalar (oshxona, sport zal, konferens zal) kesimida sanitariya holatiga oid ma'lumotlar, shu jumladan yorug'lik, shovqin darajasi, havo sifati to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan.

Shovqin va vibratsiyani nazorat qilish to'g'risidagi qonun fuqarolar osoyishtaligi va qulay atrof-muhit huquqini ta'minlashga qaratilgan muhim qonunlardan hisoblanadi. Qonunda Ekologiya vazirligi har besh yilda masalaga oid kompleks dastur qabul qilishi, mamlakat bo'ylab o'lchash vositalarini o'rnatish va muntazam o'lchov ishlarini olib borish, shovqin xaritasini internet sahifasida ochiqlash nazarda tutilgan [18]. Maktab yoki kasalxonada yondosh hududlarda shovqin chiqaradigan inshootlarni joylashtirish uchun mahalliy hokimiyatdan ruxsat olish talab etiladi. Shuningdek, shovqinni tartibga solish uchun ruxsat etilgan shovqin darajasini belgilash, shovqinni kamaytirish inshootlarini joylashtirish, shovqin oshsa pasaytirish choralari ko'rish haqida ogohlantirish, ogohlantirishga amal qilmaganda faoliyatni to'xtatib qo'yish, korxona va tashkilotlarda shovqinni boshqarish uchun eko injinerlarni tayinlash kabi mexanizm va choralar nazarda tutilgan.

Qonun ko'p qavatli uylarda qavatlar oralig'idagi shovqinni kamaytirish va nizolarni hal etish, shovqin chiqaradigan qurilishni amalga oshirish uchun mahalliy hokimlikdan ruxsat olish, qurilishni boshlashdan oldin ovoz o'tkazmaydigan yoki pasaytiradigan uskunalar o'rnatish, hokimlik tavsiyasiga binoan shovqinni o'lchash uskunasi o'rnatish, shovqin belgilangan normadan yuqori bo'lsa, mahalliy hokimlik ish davomiyligini qisqartirish, shovqini kam asbob-uskunalaridan foydalanish va topshiriqlarni berishi mumkin. Yuqoridagi choralarni ko'ra olmagan shaxslarning qurilish faoliyati to'xtatilishi yoki taqiqlanishi mumkin.

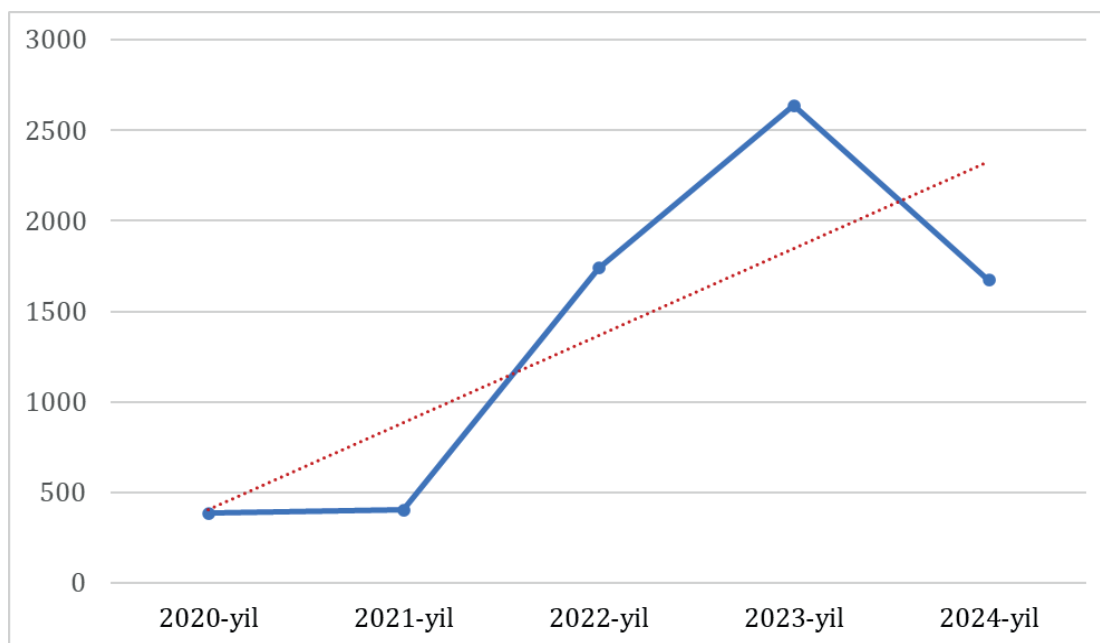
Shuningdek, transport shovqini va vibratsiyasi yuqori bo'lgan joylarda nazorat hududlari tashkil etilishi mumkin. Shovqin darajasi yuqori joylarda shovqin pasaytiradigan inshoot yoki uskunalar o'rnatiladi. Ishlab chiqariladigan avtotransport, uning shinasini ishlab chiqarish yoki import qilish ham ruxsat etilgan shovqin darajasiga muvofiq bo'lishi kerak. Motorli avtotransportlar uchun motor ovozi belgilangan shovqin darajasiga mos bo'lishi va shovqin darajasi muntazam tekshirilishi belgilangan. Uy-ro'zg'orda foydalaniladigan maishiy texnika jihozlarini shovqin darajasiga qarab markirovkalash nazarda tutilgan.

Atrof-muhitga oid nizolar mediatsiyasi va zararni bartaraf etish to'g'risidagi qonunda ekologiyani muhofaza qilish, inson salomatligi va mulkiga yetkazilgan zararni bartaraf etish uchun nizoni tez, adolatli va samarali hal etish vositasi [19] sifatida ekologik nizolarni hal etish milliy va hududiy komissiyalari tuzilgan. Bular vositachilik, mediatsiya, sudlashuv va arbitrajni o'z ichiga oladi. Komissiya shovqinga oid va boshqa nizolarni hal etish vakolatiga ega [20]. Komissiya tashkil etilgandan buyon 2024-yilgacha 5477 ta ishlar ko'rib chiqilgan va hal etilgan. Mazkur ishlarning 83% shovqin va vibratsiyaga oid ishlarni tashkil etgan. Seul hududiy komissiyasi 2010-2021 yillarda 1835 ta ishlarni ko'rib chiqqan. Mazkur ishlarning qariyb 97% shovqin, shu jumladan 74% qurilish shovqini va vibratsiya, 12% qavatlararo shovqin, 11% tashqi shovqinga oid ishlar hisoblanadi [21].

Milliy qonunchilikda insonning qulay atrof-muhitga bo'lgan huquqining moddiy komponentlarining salbiy ta'sirini oldini olish va ulardan muhofaza qilish nazarda tutilgan. "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonunning 43-moddasiga ko'ra mahalliy davlat hokimiyati va boshqaruv idoralari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, ayrim shaxslar zararli ishlab chiqarish shovqinlari, tebranish va zararli fizik ta'sirlar ko'rsatuvchi boshqa omillarning oldini olish hamda ularni bartaraf etish choralari ko'rishlari shartligi belgilangan. Biroq, mazkur huquq va vakolatlar qanday amalga oshirilishi va aniq mexanizmlari ko'rsatilmagan.

Tadqiqot doirasida 2025-yilda insonning qulay (toza va sog'lom) atrof-muhitga bo'lgan huquqini amalga oshirish va ta'minlash masalalari bo'yicha o'tkazilgan so'rovnoma [22] so'ralganlarning 29.1% shovqindan tashvishga tushayotganligini bildirgan. Biroq, mamlakatimizda shovqin darajasini o'lchash, kamaytirish, ushbu faoliyatni muvofiqlashtirish, nazorat qilish va monitoringini yuritish tizimi yo'lga qo'yilmagan. Transport vositalaridan chiqadigan shovqinni o'lchash va monitoringini yuritish tizimi mavjud emas. Shovqinga oid real mexanizmlarga ega normalar bo'lmagan bir sharoitda ko'p qavatli turar-joy majmualarini transport bog'lamalariga yaqin joylarda loyihalashtirish va qurish, renovatsiya loyihalarini amalga oshirish, turar-joy mavzellarida gastronomik ko'chalarni tashkil etish kelgusida shovqin va insonning qulay atrof-muhitga bo'lgan huquqini ta'minlash bilan bog'liq jiddiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi 192-moddasida maishiy shovqinga qarshi kurash talablarini buzish uchun javobgarlik belgilangan. Bunda tungi vaqtda — soat 23.00 dan 06.00 gacha — fuqarolarning osoyishtaligi va normal dam olishini buzish uchun javobgarlik belgilangan. Sudlar tomonidan internet tarmog'ida e'lon qilingan sud qarorlariga ko'ra 2020-2024-yillarda 7000 ga yaqin maishiy shovqinga qarshi kurash talablarini buzishga oid ma'muriy huquqbuzarliklar [23] ko'rib chiqilgan. Mazkur raqamlar nisbiy va aniq holatni ifoda etmasada, shovqinga oid huquqbuzarliklar soni oshib borayotganligini (1-diagramma) ko'rish mumkin.

1-diagramma. Maishiy shovqinga qarshi kurash talablarini buzishga oid ko'rib chiqilgan ma'muriy huquqbuzarliklar soni

Vazirlar Mahkamasining 2000-yil 24-yanvardagi 22-son va 2021-yil 15-oktabrdagi 648-son qarorlari bilan tasdiqlangan ko'p kvartirali uylardagi yashash uchun mo'ljallanmagan joylardan hamda ko'p kvartirali uyning yerto'lasidan foydalanish tartibi to'g'risidagi nizomlarga ko'ra yuqoridagi joylarda fuqarolarning normal hayot faoliyatiga xalaqit beruvchi yoki buzuvchi ishlarni bajarish, shovqin va tebranish hosil qiluvchi, yoxud havoni iflos qiluvchi ishlarni amalga oshirish yoki boshqa harakatlarni sodir etish taqiqlanadi. Shuningdek, ko'p kvartirali uylardagi yashash

uchun mo'ljallanmagan joylarda hamda ko'p kvartirali uyning yerto'lasida joylashtirishga ruxsat berilgan faoliyat turlari ro'yxati tasdiqlangan bo'lib, unga ko'ra soat 23.00-8.00 oralig'ida tovush darajasi 45 dBA-dan yuqori bo'lgan teleradio apparatlardan, yashovchilarning tinchligini buzuvchi boshqa qurilmalardan foydalanish, shuningdek soat 23.00 dan keyin ham ishlaydigan umumiy ovqatlanish korxonalari (restoranlar, kafe, tungi klublar va barlar, diskotekalar) joylashtirishga yo'l qo'yilmasligi belgilangan [24].

Shuningdek, 2.08.01-24-son "Turar joy obyektlarini loyihalash" shaharsozlik normalari va qoidalarida (ShNQ) turar joy obyektlari uchun yo'l qo'yiladigan shovqin maksimal darajasi kvartiralarda kunduzi 55 dB, kechqurun 45 dB etib belgilangan. Hujjatda aholini shovqindan himoya qilish injenerlik-texnik va tashkiliy tadbirlar orqali amalga oshirilishi belgilangan. Shunga o'xshash, shovqin darajasining ruxsat etilgan me'yorlari 0339-16-son aholi yashash joylarini rejalashtirish va qurishning sanitariya qoidalari va me'yorlarida (SanQvaM, 2016-yil) ham belgilangan [25].

Turar joylarda, jamoat binolarida, aholi yashash hududlarida va dam olish zonalarida ruxsat etilgan shovqin darajasining sanitariya qoidalari va me'yorlarida 0008-20-son SanQvaM (2020-yil) ruxsat etilgan shovqin me'yorlari sutkaning vaqtiga qarab (07.00-23.00 va 23.00-07.00) belgilangan. Jumladan, umumiy ruxsat etilgan shovqin darajasi o'quv auditoriyalarida 40 L_A dBA, kasalxona, klinika va sanatoriylarda kunduzi (07.00-23.00) 35 dBA va kechqurun (23.00-07.00) 25 dBA, aholi turar joylarida tegishli 40 va 30 L_A dBA etib belgilangan [25]. Biroq, mazkur qoidalar aviatsiya shovqini, maxsus binolardagi (sport, kinoteatr, konsert zallari) shovqinga tatbiq etilmasligi ko'rsatilgan.

Turar-joy binolariga yo'l qo'yiladigan aviatsiya shovqinining darajalari davlatlararo standart tizimi – GOST 22283-88 ga muvofiq belgilangan. Mazkur standartning 2014-yilgi tahririda shovqin darajasi 1990-yilgi variantiga qaraganda pasaytirilganligi, yuqoriroq standart belgilanganligini ko'rish mumkin [26].

Sutkaning vaqti	Ekvivalent tovush darajasi $L_{A\text{ ekv}}$, dBA		Bir martalik ta'sirdagi maksimal tovush darajasi L_A , dBA	
	GOST 1990- yil	GOST 2014-yil	GOST 1990-yil	GOST 2014-yil
Kunduzi (07.00-23.00)	65	55	85	75
Kechqurun (23.00-07.00)	55	45	75	65

2-jadval. Aviatsiya shovqini ruxsat etilgan darajasi

Shaharsozlik. Shahar va qishloq aholi punktlari hududlarini rivojlantirish va qurilishini rejalashtirishga oid 2.07.01-03-son ShNQ (2009-yil) transport oqimlari ($L_{A\text{ ekv}}$ 79-87 dBA) va relsli transportning ($L_{A\text{ ekv}}$ 63-91 dBA), kvartal (daha) ichidagi manbalarning (tovushning eng ko'p darajasi 63-98 dBA) shovqin tavsiflari belgilangan. Ayni paytda, daraxtzor ichida bir qator daraxtlarning shaxmat usulida ekilishi 4-5 dBA, ikki qator ekilishi 8-10 dBA, ikki yoki uch qator ekilishi shovqin darajasini 10-12 dBA pasaytirishi qayd etilgan. Biroq, yuqoridagi hujjatlarda ko'rsatilgan shovqin me'yorlari belgilangan normadan oshganda qanday choralar ko'rilishi yoki uni pasaytirish yuzasidan qanday amaliy chora-tadbirlar ko'rilishi va aniq harakatlanish mexanizmlari belgilanmagan.

Shuningdek, Oliy Majlis Qonunchilik Palatasida ikkinchi o'qishda ko'rib chiqilgan "Aholini shovqinning zararli ta'siridan himoya qilish to'g'risida"gi qonun loyihasida Sanitariya-

epidemiologik osoyishtalik va jamoat salomatligi qo'mitasi (Sanepidqo'm) aholini shovqinning zararli ta'siridan himoya qilish sohasidagi vakolatli organ sifatida qayd etilgan. Qonun loyihasi bilan fuqarolarning osoyishtaligi va normal dam olishini buzadigan harakatlarning qat'iy ro'yxati ham keltirilgan. Loyihada tungi vaqtda — sutkaning soat 23:00 dan 06:00 gacha bo'lgan vaqt oralig'ida, shuningdek dam olish kunlari va bayram kunlari soat 22:00 dan 09:00 gacha vaqt oralig'ida — fuqarolarning osoyishtaligi va normal dam olishini buzganlik uchun ma'muriy javobgarlikni kuchaytirish taklif etilgan [27].

Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 29-yanvardagi 48-son qarori bilan tasdiqlangan Sanepidqo'm to'g'risidagi nizomda qo'mitaning asosiy vazifalari sifatida yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan shovqin, tebranish va inson salomatligi hamda atrof-muhitga salbiy ta'sir ko'rsatadigan boshqa fizikaviy omillar bilan ishlashda sanitariya qoidalari, normalari va gigiyena normativlariga rioya etilishini nazorat qilish, inson salomatligi va atmosfera havosiga zararli fizik omillar orqali ta'sir ko'rsatuvchi obyektlarning ro'yxatini va hisobini yuritish hamda nazorat qilish belgilangan.

Ko'rib turganimizdek, milliy qonunchilik va standartlarda shovqinga oid aniq vaqt mezonini belgilanmagan va o'zaro nomuvofiqliklar mavjud. Jumladan, "Ma'muriy javobgarlik to'g'risida"gi kodeksda soat 23.00-06.00, SanNvaQ va ShNQda soat 23.00-07.00, Mehnat kodeksida (188-modda) tungi vaqt soat 22.00-06.00, Vazirlar Mahkamasining 2000-yil 24-yanvardagi 22-son va 2021-yil 15-oktabrdagi 648-son qarorlarida esa soat 23.00-08.00 oralig'ida shovqin chiqarmaslikka oid normalar belgilangan. Bu esa yuqoridagi normalardagi fuqarolarning osoyishtaligi va normal dam olishi vaqtiga oid qoidalarni o'zaro muvofiqlashtirish, nazorat va ijro mexanizmlarini takomillashtirish zaruriyatini ko'rsatadi.

Shunga ko'ra, shovqindan xoli muhitni ta'minlash uchun milliy qonunchilikda tungi tinch orom vaqtini aniq belgilash va qonunchilikdagi o'zaro nomuvofiqliklarni bartaraf etish lozim. Bunda ish kunlarida soat 22.00-07.00, dam olish va bayram kunlari soat 22.00-09.00 oralig'ida shovqin solishni cheklash hamda yuqorida keltirilgan norma va standartlarda tungi tinch orom vaqtini o'zaro muvofiqlashtirish taklif qilinadi.

Birinchidan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzurida insonning qulay atrof-muhitga bo'lgan huquqini amalga oshirish bo'yicha Respublika idoralararo kengashini tuzish maqsadga muvofiq. Mazkur kengash insonning qulay atrof-muhitga bo'lgan huquqining har bir moddiy komponenti (shu jumladan, shovqin) va har bir tarmoq (soha, yo'nalish) bo'yicha amalga oshirish bo'yicha tegishli tarmoq va ekspert guruhlarini tashkil etish zarur. Jumladan, shovqin bo'yicha ekspert kengashi, qurilish, transport, sohasida esa tarmoq kengashlarini tashkil etish taklif etiladi. Ayni paytda, hudud, yoki idora kesimida ularni amalga oshirish bo'yicha idoraviy hamda hududiy kengashlarni tashkil etish maqsadga muvofiq. Bunda Sanepidqo'm yuqoridagi kengash va ekspert guruhlarini faoliyatini muvofiqlashtirishini belgilash lozim.

Ikkinchidan, sanoat korxonalari, avtomobil va temir yo'llar hamda aviatsiyadan chiqadigan shovqin darajasiga oid meyorlarga rioya etilishini doimiy monitoring qilish, majburiy o'lchashni belgilash va shovqin darajasi reestrida qayd qilib borish tizimini joriy etish taklif qilinadi. Bunda yagona ekologik axborot portalni tashkil etish, portalda real vaqt rejimida shovqin darajasi va xaritasini ochiqlab borish, uni muntazam ravishda yangilab turish, foydalanuvchilar uchun qulay shaklda taqdim etishga ahamiyat qaratish zarur.

Shuningdek, shovqin darajasiga oid minimal standartlarni bosqichma-bosqich oshirib borish va yanada yaxshilash bo'yicha yaqin va uzoq istiqbolga mo'ljallangan strategiya va dasturlarni ishlab chiqish va qabul qilish zarur. Monitoring natijalariga ko'ra, shovqin darajasi yuqori joylarda shovqin pasaytiradigan muhofaza inshootlari va uskunalarni o'rnatish chora-tadbirlarini ko'rish maqsadga muvofiq.

Uchinchidan, shovqinga sezgir obyektlar (ta'lim va sog'liqni saqlash muassasalari) atrofida va yondosh hududlarda shovqin chiqaradigan inshootlarni joylashtirishni cheklash va faqat istisno hollarda tegishli ruxsatnoma asosida yo'l qo'yish taklif qilinadi. Shuningdek, har bir ijtimoiy soha obyektlari (ta'lim, sog'liqni saqlash muassasalari) kesimida inson salomatligini muhofaza qilish uchun shovqin va havo ifloslanishining oldini olish choralari ko'rish, ularda har yarim yilda qulay atrof-muhit sifat ko'rsatkichlarini kamida bir marta tekshirish, o'tkazilgan tekshiruvlar natijalarini tashkilot saytida yoki vazirlik saytida jamoatchilik uchun ochiqlash maqsadga muvofiq.

To'rtinchidan, ishlab chiqarish va qurilishda shovqin darajasini nazorat qilish va boshqarish uchun shovqin darajasi yuqori bo'lgan xo'jalik yurituvchi subyekt va ularning obyektlarida ekologik xizmatni majburiy tashkil etish va shovqinni o'lchash uskunalarini o'rnatishni belgilash taklif qilinadi. Bunda, yuqori shovqin chiqaradigan qurilishni amalga oshirish uchun tegishli ruxsat olish, qurilishni boshlashdan oldin ovoz o'tkazmaydigan yoki pasaytiradigan uskunalar o'rnatish, shovqin belgilangan normadan yuqori bo'lsa obyekt ish vaqtini cheklash, shovqini kam asbob-uskunalaridan foydalanish kabi choralarni nazarda tutish, yuqoridagi choralarni ko'ra olmagan shaxslarning qurilish faoliyati to'xtatilishi yoki taqiqlanishi mumkinligini belgilash maqsadga muvofiq.

Shuningdek, maishiy texnikaning shovqin darajasini markirovkalash, shovqin darajasi yuqori bo'lgan texnikani ishlab chiqarish yoki import qilishni cheklash taklif qilinadi.

Yuqoridagi choralar, insonning shovqindan xoli qulay atrof-muhitga bo'lgan huquqini ta'minlash, fuqarolarning jismoniy va ruhiy salomatligi yaxshilanishiga hissa qo'shadi.

Iqtiboslar/Сноски/References

1. The Danish Environmental Protection Agency, Recommended noise limits, <https://eng.mst.dk/industry/noise/recommended-noise-limits>.
2. Report from the Commission to the European Parliament and the Council on the implementation of the Environmental Noise Directive in accordance with Article 11 of Directive 2002/49/EC.
3. Yadav, D., Garg, N., Gautam, C., Agarwal, R., Yadav, S. (2025). Noise Pollution: The Silent Intruder to Health and Well-Being. In: Garg, N., Gautam, C., Rab, S., Wan, M., Agarwal, R., Yadav, S. (eds) Handbook of Vibroacoustics, Noise and Harshness. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-97-8100-3_63.
4. Report of the Special Rapporteur on the human right to a clean, healthy and sustainable environment, Overview of the implementation of the human right to a clean, healthy and sustainable environment, 2024, A/79/270, <https://docs.un.org/en/A/79/270>.
5. Compendium of WHO and other UN guidance in Health and Environment, 2024 update.
6. Kariuki Muigua, Addressing Noise Pollution for a Clean and Healthy Environment in Kenya, 2023. Journal of Conflict Management and Sustainable Development, Vol 10(3), <https://ssrn.com/abstract=4582470>.
7. N.Manojkumar, K.Basha and B.Srimuruganandam, Assessment, Prediction and Mapping of Noise Levels in Vellore City, India, 2019, 6 Noise Mapping 38, p.40.
8. Kumar, Brind & Oberoi, Sharad & Goenka, Akash, A brief review of the legislative aspects of noise pollution. Conference: Proceedings of Workshop on Environmental Pollution: Perspectives and Practices, 2004.
9. World Health Organization, Environmental Noise Guidelines for the European Region, 2018, <https://www.who.int/europe/publications/i/item/9789289053563>.
10. EU Environmental Noise Directive 2002/49/EC.
11. EU Regulation 2020/740 of the European Parliament and of the Council on tyre labelling.
12. Core values for a healthy living environment, <https://ggdghor.nl/onderwerp/gezondeleefomgeving-kernwaarden/>.
13. Environmental Act (Omgevingswet) <https://wetten.overheid.nl/BWBR0037885/2024-01-01>.

14. Environmental Quality Decision (Besluit kwaliteit leefomgeving) <https://wetten.overheid.nl/BWBR0041313>.
15. Environmental Buildings Decree (Besluit bouwwerken leefomgeving), <https://wetten.overheid.nl/BWBR0041297/2025-01-01>.
16. Framework Act on Environmental Policy, Act No. 19208, 2022, Article 3, https://elaw.klri.re.kr/eng_service/lawView.do?hseq=62237&lang=ENG.
17. School Health Act, No. 18462, 2021, https://elaw.klri.re.kr/eng_service/lawView.do?hseq=59791&lang=ENG.
18. Noise and Vibration Control Act, No. 19150, 2022, https://elaw.klri.re.kr/eng_service/lawView.do?hseq=61844&lang=ENG.
19. Nuraisyah Chua Abdullah, Going Green in Urbanisation Area: Environmental Alternative Dispute Resolution as an Option, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Volume 170, 27 January 2015, p.402.
20. Act on Environmental Dispute Mediation and Environmental Damage Remedy, No. 17985, 2021, https://elaw.klri.re.kr/eng_service/lawView.do?hseq=56464&lang=ENG.
21. Seoul Metropolitan Government Environmental Dispute Mediation and Relief Committee, Statistics, <https://edc.seoul.go.kr/index.do?nMenuCode=36>.
22. B.Turdiyev, Insonning qulay atrof-muhitga bo'lgan huquqini ta'minlashda yashil zonalar va ochiq suv havzalarining ahamiyati, *Huquq va burch+*, 2025-yil 2-son, 147 – 158.
23. Jinoyat ishlari bo'yicha sudlar tomonidan internet tarmog'ida e'lon qilingan ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi sud qarorlari, 2025, <https://public.sud.uz/report/CONFLICT>.
24. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2000-yil 24-yanvardagi 22-son qarori bilan tasdiqlangan Ko'p kvartirali uylardagi yashash uchun mo'ljallanmagan joylardan foydalanish tartibi to'g'risidagi nizom, <https://lex.uz/docs/-260440>. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 15-oktabrdagi 648-son qarori bilan tasdiqlangan Ko'p kvartirali uyning yerto'lasidan foydalanish tartibi to'g'risidagi nizom, <https://lex.uz/docs/-5680686>.
25. O'zbekiston Respublikasining amaldagi sanitariya qoidalari, me'yorlari va gigiyena me'yorlari ro'yxati, 01.05.2025 yil holatiga. <https://gov.uz/oz/sanepid/pages/sanitariya-va-gigiena-me-yorlari-hamda-qoidalari>.
26. Шум авиационный, Допустимые уровни шума на территории жилой застройки и методы его измерения, 2015. <https://meganorm.ru/Data2/1/4293769/4293769914.pdf>. Шум авиационный, Допустимые уровни шума на территории жилой застройки и методы его измерения, 1990, <https://docs.cntd.ru/document/1200009617>.
27. Xalq so'zi, Sanepidqo'mita aholini sutkaning soat 23:00 dan 06:00 gacha bo'lgan vaqt oralig'ida "qo'riqlaydi" – qonun loyihasi, 2024-yil 20 avgust, <https://xs.uz/uzkr/117613>.

YURIST AXBOROTNOMASI

4-SON, 6-JILD

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 4, ВЫПУСК 6

LAWYER HERALD

VOLUME 6, ISSUE 4

ISSN 2181-9416

DOI JURNAL: 10.26739/2181-9416